

De aanwezigheid van een ander tijdens interviews

W. Koomen en L. van Ravesteijn*, *Universiteit van Amsterdam*

Inleiding en probleemstelling

In een beschouwing over de gezinsfactor bij het sociaal onderzoek schenkt Gadourek¹⁾ vooral aandacht aan twee factoren die de validiteit van het interview vertekenen, n.l. „de moeilijkheid om in een huishouden die respondent te bereiken en te selecteren die wij (om steekproeftechnische redenen) moesten hebben” en „de moeilijkheid om de nu wel adequaat gekozen respondent in de situatie aan te treffen waar hij ons de vereiste informatie kan verstrekken, zonder dat hij door aanwezige gezinsleden of andere storende invloeden hierin gehinderd wordt”.

Wij zullen, gedachtig Gadourek's pleidooi in dezelfde beschouwing voor onderzoek ten bate van onderzoek, aan de tweede factor aandacht schenken.

In de eerste plaats zullen wij nagaan of de door Gadourek en anderen gesignaleerde verstoring van antwoorden door de aanwezigheid van derden inderdaad optreedt. In een eerder door ons verricht onderzoek²⁾ bleek deze verstoring nogal mee te vallen. Bovendien proberen wij vast te stellen welke de richting is van de verstoring en welke de hierbij betrokken personen. In het genoemde onderzoek verkregen wij bijv. een uitkomst die erop zou kunnen wijzen, dat jonge (vanaf 17 t/m 35 jaar) vrouwen met weinig opleiding zich in hun antwoorden op vragen over sexualiteit in conservatieve richting laten beïnvloeden door hun ouders. In de tweede plaats willen wij nagaan of, indien wij althans verstoring aantreffen, de correctiemogelijkheid van kaartjes met uitspraken, waarbij andere aanwezigen dus het antwoord horen, maar de vraag niet kennen, een remedie is tegen deze verstoring van de antwoorden. Men vergelijkte over het nut van deze kaartjes bijv. Van der Veen³⁾.

Genoemde punten zullen wij toetsen met behulp van gegevens afkomstig uit een in 1967 verricht onderzoek in opdracht van de Stichting tot Bevordering Sociaal Onderzoek Minderheden door Attwood Statistics (Nederland) N.V. te Rotterdam.

*) Wij danken Prof. Dr. H. Bianchi, die namens de Stichting tot Bevordering Sociaal Onderzoek Minderheden toestemming tot publikatie gaf.

1) Gadourek, I., De gezinsfactor bij het sociaal onderzoek, *Mens en Maatschappij*, 38, 1963, 290-300.

2) Koomen, W. en Ravesteijn, L. van, Invloed van de aanwezigheid van anderen op het beantwoorden van interviewvragen, *Sociologische Gids*, 15, 1968, 87-91.

3) Veen, Y. N. van der, Enquêtes over „moeilijke onderwerpen”, *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, 19, 1964, 235-246.

Steekproef en operationalisaties

De voor genoemd onderzoek getrokken steekproef uit de Nederlandse bevolking werd samengesteld met behulp van een getrapte steekproefmethode, d.w.z. eerst werd een aantal gemeenten geselecteerd, waarna in deze gemeenten adressen aselekt uit de woningregisters werden getrokken. Per huisgezin werd één van iedere drie personen vanaf 21 jaar ondervraagd met de beperking, dat per huisgezin maximaal twee personen werden ondervraagd. De grootte van de ongewogen steekproef is 1432. Bij het opsporen van eventuele verstoringen maakten wij gebruik van vragen aangaande sexualiteit, daar wij menen, dat op dit nog steeds beladen terrein effecten van de aanwezigheid van anderen zijn te verwachten. Sommige vragen werden mondeling gesteld, andere met behulp van kaartjes. Uit de navolgende mondeling gestelde vragen werd een index geconstrueerd (de items vertonen een significante samenhang):

- Vindt u dat jongens en meisjes van 18 jaar alles mogen lezen wat ze willen, of acht u sommige boeken voor hen ongeschikt?
- Een echtpaar wil bewust geen kinderen hebben, terwijl er medisch geen enkel bezwaar tegen is. Kunt u een dergelijk standpunt billijken, of vindt u het onaanvaardbaar?
- Er is vooral de laatste tijd nogal wat te doen over geboortebeperking. Vindt u een doelbewuste beperking van het aantal kinderen in alle opzichten ontoelaatbaar, hebt u er bezwaar tegen, maar vindt u het in bepaalde gevallen wel begrijpelijk, of ziet u geen principiële bezwaren?
- Vindt u geslachtsverkeer tussen mensen die met elkaar willen trouwen in alle opzichten ontoelaatbaar, hebt u er bezwaar tegen, maar kunt u het onder bepaalde omstandigheden begrijpen of ziet u geen principiële bezwaren?

De antwoorden kregen een score 0, 1 of 2; „geen mening” antwoorden kregen steeds een score 1. De score van elke respondent op deze „permissiveness” index kwam tot stand door het sommeren van zijn scores op de afzonderlijke vragen.

Uit de navolgende via kaartjes gestelde vragen werd eveneens een „permissiveness” index gevormd (de items vertonen een significante samenhang):

- En meisje moet maagd blijven tot ze trouwt.
- Een fatsoenlijke man kan geen achtung hebben voor een vrouw die vóór haar huwelijk al geslachtsverkeer heeft gehad.

De antwoordmogelijkheden waren „volkomen mee eens”, „in grote lijnen mee eens”, „eigenlijk niet mee eens”, „helemaal niet mee eens”, „geen mening”. Ook hier kwam de score per respondent op de index door optelling tot stand; de hoogst mogelijke score was 8, de laagst mogelijke 0. Voor de analyse werden de scores op de indexen gedichotomiseerd, waarbij naar een evenredige verdeling van de respondenten werd gestreefd.

In 55% van de gevallen waren anderen tijdens het gehele interview of tijdens een deel van het interview aanwezig. De gevallen, waarbij anderen tijdens een deel van het interview aanwezig waren, zijn door ons niet gebruikt, daar we niet konden achterhalen of deze aanwezigheid samenviel met het stellen van de door ons gebruikte vragen.

Verder hebben wij ons beperkt tot die gevallen, waarbij één andere, tot de huis-

houding behorende persoon aanwezig was, daar wij op deze wijze beter de invloed kunnen traceren van de aanwezigheid van een bepaalde categorie personen, bijv. van echtgenoten. Bovendien behoorden de andere aanwezigen in 88% van de gevallen tot de huishouding en was in 75% van de gevallen slechts één andere aanwezig, zodat de reductie van het materiaal niet al te groot is. Van de andere aanwezigen was verder bekend het geslacht en de leeftijdsklasse. Uit deze gegevens hebben wij trachten te reconstrueren of de andere aanwezige de huwelijkspartner of een kind was. De gevallen waarbij het ons niet duidelijk leek of van echtgenoten of van ouder en kind sprake was, zijn bij de analyse buiten beschouwing gelaten.

Analyse en resultaten

Wij zullen voor de combinaties: man ondervraagd, vrouw aanwezig; vrouw ondervraagd, man aanwezig; man ondervraagd, kind aanwezig; vrouw ondervraagd, kind aanwezig; kind ondervraagd, een ouder aanwezig, nagaan of er vergeleken met de gevallen waarin geen ander aanwezig is anders wordt geantwoord op de mondeling gestelde en op de via kaartjes gestelde vragen. Hierbij zullen wij de opleiding van de ondervraagde personen als storende variabele constant houden; wij onderscheiden lagere opleiding (lagere school, huishoudschool en V.G.L.O.) en hogere opleiding (overige opleidingen). Ook de leeftijd van de ondervraagden, behalve die van kinderen zal constant worden gehouden; wij onderscheiden jongeren (40 jaar en jonger) en ouderen (boven de 40 jaar). Als toetsingsmethode werd de X^2 -toets gebruikt.

Voor de combinatie man ondervraagd, vrouw aanwezig vonden wij bij de mondeling gestelde vragen voor jongere mannen met een lagere opleiding een bijna significant resultaat ($X^2 = 3,32$; met Fishers exact probability toets was $p = .07$); de richting van het verband was zodanig, dat bij aanwezigheid van de vrouw, mannen meer „permissive” antwoorden gaven, dan in het geval, dat niemand aanwezig was.

Bij de via kaartjes gestelde vragen vonden we voor jongere mannen met een hogere opleiding eveneens een bijna significant verband ($X^2 = 3,15$; $df = 1$; $p < .10$); de richting van dit verband was als hierboven.

Voor de combinatie vrouw ondervraagd, man aanwezig vonden wij bij de mondeling gestelde vragen een significant verband voor de categorie oudere vrouwen met een lagere opleiding ($X^2 = 4,06$; $df = 1$; $p < .05$); deze vrouwen reageerden bij aanwezigheid van de man minder „permissive” dan bij zijn afwezigheid.

Bij de via kaartjes gestelde vragen werden voor deze categorie geen (bijna) significante verbanden aangetroffen.

Voor de combinaties man ondervraagd, kind (vanaf 15 jaar) aanwezig en vrouw ondervraagd, kind (vanaf 15 jaar) aanwezig werden zowel bij mondeling gestelde vragen als bij via kaartjes gestelde vragen geen (bijna) significante verbanden gevonden.

Bij de combinatie kinderen ondervraagd, een ouder aanwezig werd bij de via kaartjes gestelde vragen een significante samenhang aangetroffen voor de groep met hogere opleiding ($X^2 = 4,33$; $df = 1$; $p < .05$); zij antwoordden bij de aanwezigheid van een ander minder „permissive” dan bij diens afwezigheid.

Bij de mondeling gestelde vragen werden voor deze combinatie geen significante verbanden gevonden.

Conclusies

Als men bij de evaluatie van de uitkomsten het aantal toetsingen betreft (in totaal werden 36 toetsingen uitgevoerd) dan lijkt ook in dit onderzoek de verstoring van antwoorden door de aanwezigheid van een ander erg mee te vallen.

Wat niet naar voren komt, is de corrigerende werking van kaartjes met uitspraken; voor zowel mondeling gestelde vragen als voor via kaartjes gestelde vragen vonden we één significante en één bijna significante uitkomst. Onze conclusie is dan ook, dat het gebruik van kaartjes bij dit soort vragen als remedie tegen verstoring van de antwoorden door de aanwezigheid van een ander niet noodzakelijk lijkt. Het lijkt heel wel mogelijk, dat bij persoonlijker en bedreigender vragen de superioriteit van kaartjes wel zal blijken, en dat in dit onderzoek de kaartjes zich niet hebben waargemaakt, omdat er niets te corrigeren viel.

Tenslotte lijken ons, gezien de uitkomsten, speculaties over de richting van de verstoring en de erbij betrokken personen geen zin te hebben.